

Elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turintys vaikai: ugdymo ir pagalbos teikimo specifika

2017
gruodis,
Nr. 5 (161)
ISSN 1822-4156

Elgesio ar (ir) emocijų sunkumus arba sutrikimus lemiantys veiksniai

Biologiniai sutrikimai ar ligos

Biologiniai sutrikimai turi įtakos vaiko emocijoms ar elgesiui, nes biologinis sutrikimas beveik visada sukelia psichikos ir socialines problemas, kurios vėliau prisideda prie elgesio ar (ir) emocijų sutrikimų. Liga, prasta mityba, smegenų trauma taip pat gali sudaryti sąlygas emocijinėms ar elgesio problemoms kilti.

Patologiniai santykiai šeimoje

Vaikai, stokojantys tėvų dėmesio, nerandantys artimo, šilto ryšio su tėvu ar motina, patiriantys smurtą šeimoje, kenčiantys nuo nestabilių, nuolat kintančių tėvų reikalavimų, nesaugūs piktnaudžiaujančių svaigalais tėvų vaikai praranda emocijinę pusiausvyrą, išgyvena nuolatinę įtampą. Patiriantiems nuolatinės frustracijas vaikams galiausiai išsivysto elgesio ir emocijų sutrikimų.

Netinkamas patyrimas mokykloje

Mokykla gali turėti neigiamos įtakos, jei: vaikas atstumiamas ar žeminamas, mokytojas nejautrus vaiko asmenybei; nuvertinama vaiko veikla ar nesuteikiama individuali atsakomybė; bendraklasių patyčios; per aukšti ar per žemi elgesio ar mokymosi reikalavimai; neadekvačios, prieštaringos taisyklės, tvarka, drausmė ar jų stygius; neaktualios mokymosi programos; netinkami elgesio modeliai.

Neigiama kultūrinė arba socialinė įtaka

Kultūra turi įtakos agresijai, nerimui, depresijai atsirasti, vadinasi, kultūrinė aplinka, kurioje vaikas auga, veikia jo emocijinę, socialinę ir elgesio raidą. Didelę įtaką elgesio ar (ir) emocijų problemoms atsirasti daro narkotikų, alkoholio vartojimas, nepilnamečių motinų, daugiavaikių šeimų ir skurdžiai augančių vaikų gausėjimas, smurtas ir prievarta, neigiama visuomenės informavimo priemonių įtaka.

Parengta pagal Hallahan D. P., Kauffman J. M., 2003; Galkienė A., 2005

Pagrindiniai klausimai

Elgesio ar (ir) emocijų sunkumai arba sutrikimai – kas tai?

Kaip turėtų būti ugdomi vaikai, turintys elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų, kaip jiems teikti pagalbą?

Kokia padėtis Lietuvoje ir užsienyje?

Kokie laukia uždaviniai ir galimybės?

Vaiko elgesio ar (ir) emocijų sunkumai trukdo jo asmenybės plėtočiai ir saviraiškai, tačiau gali būti sėkmingai išspręsti laiku suteikiant būtiną pagalbą. Elgesio ar (ir) emocijų sutrikimai nėra tik laikina, tikėtina reakcija į stresą keliančius įvykius, jie nuolat pasireiškia ne mažiau nei dviejose skirtingose situacijose elgesio ar (ir) emocijinėmis reakcijomis, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų, nepasiduoda poveikiui, taikomam bendrojo ugdymo aplinkoje.

Ekspertų teigimu, ugdant elgesio ar (ir) emocijų problemų turinčius vaikus svarbiausia yra vaikų pažinimas, jų poreikių nustatymas, veiksmų, lemiančių pageidaujama ar nepageidaujama elgesį, požymių, liudijančių sunkumus ar sutrikimus, pastebėjimas, analizavimas ir bendros veiklos strategijų numatymas.

Vaikų, turinčių elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų, ugdymo sėkmę lemia visos švietimo sistemos pasirengimas užtikrinti įtraukujį ir kokybišką ugdymą bei paslaugas, kiekvieno besimokančiojo individualius poreikius atitinkančių sąlygų sukūrimas bendrajame ugdyme, taip pat vaikams ir jų šeimoms teikiama koordinuota pagalba, pedagogų ir pagalbos specialistų profesionalumas ir pozityvus požiūris į minėtų sutrikimų turinčius vaikus.

Nors šalies švietimo teisinė bazė orientuota į demokratinę, modernią, vaiko stiprybėmis ir gebėjimais, lygiomis teisėmis ir galimybėmis grįstą ugdymosi perspektyvą, tačiau realiai švietimo sistemoje stokojama tinkamų, nediskriminuojančių, kiekvieno individualius poreikius atitinkančių ugdymo sąlygų. Praktiškai pasigendama pozityvių švietimo bendruomenės nuostatų, mokytojų ir kitų darbuotojų pasirengimo dirbti su minėtų sunkumų arba sutrikimų turinčiais vaikais, institucijų bendradarbiavimo, stinga ir lėšų, ir pagalbos specialistų.

Elgesio ar (ir) emocijų sunkumai arba sutrikimai – kas tai?

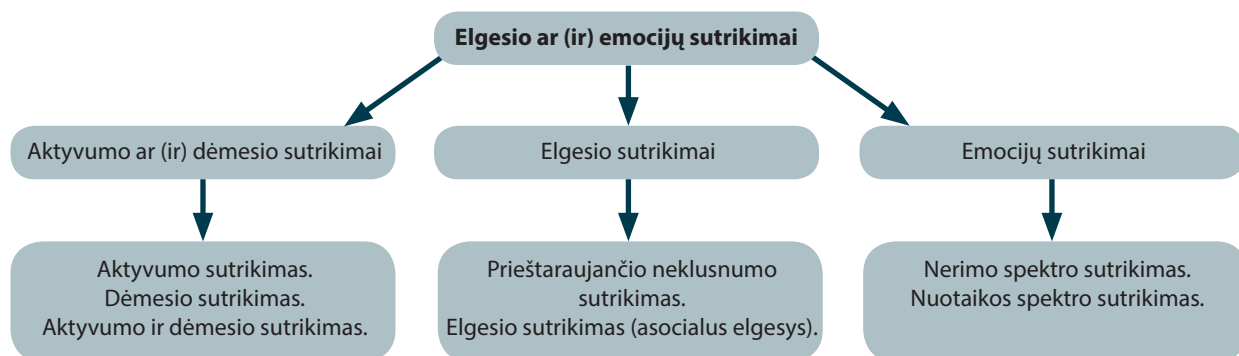
Kalbant apie vaiko elgesio ar (ir) emocijų problemas privalu atskirti vaiko gyvenime atsiradusius sunkumus nuo sutrikimų. Mokslininkai pabrėžia, kad edukacinėje praktikoje dažniau susiduriama ne su elgesio ar (ir) emocijų sutrikimais, bet su elgesio ar (ir) emocijų sunkumais. Tai – sutrikimo lygio nesiekiantys elgesio ar emocijų požymiai, trukdantys asmens socializacijai ir saviraiškai. Jei vaiko elgesys ar (ir) emocijos trukdo jo socialinei adaptacijai ir saviraiškai (neleidžia atsiskleisti), tačiau požymių nepakanka sutrikimui nustatyti, laikoma, kad vaikas turi elgesio ar (ir) emocijų sunkumų. Jie gali reikštis netinkamu, nepriimtiniu, agresyviu, provokuojamu, įžūliu elgesiu tam tikrose situacijose, staigiais emocijų pokyčiais, menku savęs vertinimu, nerimu, susirūpinimu, baimėmis. Tačiau šie sunkumai atsiranda tik tam tikrose situacijose,

yra laikini ir gali būti veiksmingai sprendžiami laiku suteikiant kokybišką pagalbą. Elgesio ar (ir) emocijų sunkumai tampa labai aktualūs, kai toks vaikų elgesys išlieka stabilus, veikia vaiko prisitaikymą gyvenime ir gali virsti sutrikimais.

Elgesio ar (ir) emocijų sutrikimai *Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos apraše* (2011) apibūdinami kaip heterogeniška grupė sutrikimų, pasireiškiančių elgesio ar (ir) emocinėmis reakcijomis, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų bei išreikštu nedėmesingumu, impulsyvumu ar (ir) prasta elgesio reguliacija.

Švietimo dokumentuose elgesio ar (ir) emocijų sutrikimai skirstomi į: aktyvumo ar (ir) dėmesio sutrikimus; elgesio sutrikimus; emocijų sutrikimus; o išvardytos grupės yra dar smulkiau klasifikuojamos (žr. 1 pav.).

1 pav. Elgesio ar (ir) emocijų sutrikimų klasifikacija

Parengta pagal *Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašą, 2011*

Aktyvumo ar (ir) dėmesio sutrikimai pasireiškia amžiaus neatitinkančiais dėmesingumu (nesugebėjimas pakankamai ilgai išlaikyti dėmesį, baigti pradėtą darbą), padidėjusio aktyvumo, arba hiperaktyvumo (bėgiojimas, judėjimas, triukšmavimas, kai reikia sėdėti ramiai, įkyrus elgesys) ir impulsyvumo (nesugebėjimas sulaukti savo eilės, atidėti noro išpildymo) požymiais. Šie požymiai ryškėja jau ikimokykliniame amžiuje. Sutrikimui būdinga reikštis bent dviejose aplinkose (pavyzdžiui, namuose ir mokykloje).

Elgesio sutrikimai pasireiškia pasikartojančiu ir nuolatinu kitų teises pažeidžiančiu, agresyviu ir provokuojamu, įžūliu elgesiu. Elgesio sutrikimai nustatomi, kai toks elgesys trunka ilgiau nei 6 mėnesius, be to, būtina atsižvelgti į vaiko amžiaus tarpsniams būdingus elgesio ypatumus. Turintiesiems šių sutrikimų būdingi pykčio proveržiai, dirglumas, irzlumas, šiurkštumas, nemandagumas, autoritetų neigimas,

maža tolerancija frustracijai, atsakomybės stoka, negėbėjimas užsibrėžti ir siekti tikslo, užuojautos, gėdos, įžvalgų stoka. Elgesio sutrikimai gali prasidėti vaikystėje arba paauglystėje.

Emocijų sutrikimai pasireiškia nerimu dėl savo elgesio, mokslų, namų darbų, egzaminų, ateities ir kt. dalykų, įprastos veiklos vengimu, nuolatine liūdna ir slogia nuotaika, irzlumu, jautrumu, ankstesnio domėjimosi praradimu, nuovargiu ir įtampa. Šie sunkumai yra nuolatiniai ir žymūs, neatitinka raidos etapui būdingo elgesio, trikdo asmens mokymąsi ir gebėjimą užmegzti ir palaikyti patenkinamus santykius su bendraamžiais ir suaugusiais.

Nustatyti elgesio ar (ir) emocijų sunkumus arba sutrikimus ne visuomet yra paprasta. Tokių problemų turinčius vaikus nesunku atpažinti tada, kai jie destruktiviai elgiasi, nuolat įsivelia į muštynes, rėkia ar šaukia supykę. Tačiau dalis vaikų, turinčių tokių

sunkumų arba sutrikimų, yra drovūs, prislėgti, uždari ir nebendraujantys. Dažniausiai šių vaikų problemos nėra pastebimos, mokytojas jiems neskiria reikiamo dėmesio, specialusis pedagogas ir psichologas neteikia pagalbos, kol patiriami elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų, yra drovūs, prislėgti, uždari ir nebendraujantys. Dažniausiai šių vaikų problemos nėra pastebimos, mokytojas jiems neskiria reikiamo dėmesio, specialusis pedagogas ir psichologas neteikia pagalbos, kol patiriami elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų,

Kaip turėtų būti ugdomi vaikai, turintys elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų, kaip jiems teikti pagalbą?

*„Vaikams reikia meilės, ypač tada, kai jie atrodo jos neverti“
H. Hulbertas*

Nacionalinėje neįgaliųjų socialinės integracijos 2013–2019 metų programoje, Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje, Švietimo įstatyme, Kompleksiškai teikiamos pagalbos, specialiojo ugdymo mokyklų / centrų ir vaikų socializacijos centrų veiklos kokybės gerinimo 2015–2017 metų tarpinstituciniame veiksmų plane ir kituose teisės aktuose atsispindi lygių ugdymosi galimybių, švietimo prieinamumo principai, kurie skatina elgesio ar (ir) emocijų sutrikimų turinčių mokinių integraciją ir įtraukimą, įpareigoja ugdymo turinį, metodus, prireikus – ir ugdymo programą pritaikyti kiekvienam vaikui, o šeimoms teikti pagalbą.

Ugdymo organizavimas. Vaikų, turinčių elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų, ugdymas, kaip ir visų kitų vaikų ugdymas, turėtų būti grindžiamas žmogaus teisėmis ir demokratinėmis vertybėmis. Mokykla turėtų užtikrinti lygiateisį ir įtraukų ugdymą kiekvienam besimokančiajam, vengiant bet kokios diskriminacijos ar atskirties. Siekiant įtraukiojo ugdymo sėkmės ir kokybiško mokinių, turinčių elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų, ugdymo, ypač svarbu pripažinti besimokančiųjų įvairovę, pažinti kiekvieną vaiką, užtikrinti visų aktyvų dalyvavimą, įveikti žalingus stereotipus ir mokymosi kliūtis.

Elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turintys mokiniai ugdymo procese susiduria su sunkumais, kurie gali būti labai įvairūs tiek turiniu, tiek apimtimi, pavyzdžiui: santykių užmezgimo ir palaikymo su kitais žmonėmis sunkumai; mokymosi sunkumai; dėmesio sukaupimo ir išlaikymo sunkumai; netinkamas elgesys (pavyzdžiui, nemandagi elgsena, atsakomybės stoka, manipuliavimas); žema savigarba, nerimas ar save žalojantis elgesys. Mokslininkai, psichologai, mokytojai, kiti specialistai sutaria, kad ugdant elgesio ar (ir) emocijų problemų turinčius vaikus svarbiausia yra nustatyti ugdytinių poreikius, analizuoti veiksnius, lemiančius pageidaujama ar nepageidaujama elgesį, numatyti bendros veiklos strategijas.

kumai netampa tokie gilūs, kad ima trukdyti mokymosi procesui. Suaugusiesiems labai svarbu pastebėti pirmuosius pavojaus ženklus, kuo anksčiau nustatyti pagalbos vaikui poreikį ir užtikrinti reikalingos profesionalios, koordinuotos pagalbos teikimą.

Užtikrinant kokybišką mokinių ugdymą ypač svarbus mokytojo vaidmuo. Mokytojas, bendradarbiaudamas su tėvais (globėjais, rūpintojais), švietimo pagalbos specialistais ir atsižvelgdamas į vaikų specialiuosius ugdymosi poreikius, mokyklos vaiko gerovės komisijos siūlymus ir rekomendacijas, individualizuoja ir diferencijuoja ugdymą, parenka tinkamiausius ugdymo metodus, būdus ir mokymo priemones, pritaiko ugdymo aplinką. Mokytojas turėtų mokėti taikyti įvairius konfliktų sprendimo būdus, pozityvias elgesio valdymo priemones, gebėti įtraukti mokinį į suplanuotą veiklą, kuri skatintų jo savigarbą. Tačiau, mokslininkų atliktų tyrimų duomenimis, dalis mokytojų turi neigiamą nuostatą elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turinčių vaikų atžvilgiu, jiems trūksta žinių ir įgūdžių, kaip dirbti su šiais vaikais.

Organizuojant elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turinčių vaikų ugdymą itin reikšmingas mokytojų, mokinių, tėvų, pagalbą teikiančių specialistų bendradarbiavimas, tėvų ir mokinių įgalinimas, visos mokyklos bendruomenės susitelkimas:

- tėvai, kaip pirmieji vaiko ugdytojai, yra pagrindiniai partneriai vaiko ugdymo procese. Jiems turi būti suteikta teisė pasirinkti jų vaiko poreikius geriausiai atitinkantį ugdymą;
- ugdymo procese būtina veiklos koordinacija ir konsultacijos su visais susijusiais asmenimis, išsiaiškinant ir tenkinant vaiko poreikius, taip pat sprendžiant kilusias mokinio ir ugdymo įstaigos problemas;
- visiems ugdymo proceso dalyviams turi būti sudarytos sąlygos įgyti reikiamų žinių ir įgūdžių, suteiktos reikalingos priemonės ir parama, reikalinga įgyvendinant užsibrėžtus tikslus.

Tyrimai rodo, kad mokinių, turinčių elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų, mokymąsi itin lemia tai, kaip juos priima mokykla. Sėkmingam tokių vaikų ugdymui turėtų būti kuriama aplinka, užtikrinanti gerą mokinių savijautą per pamokas, mokyklos šventes, renginius. Siekiant kurti palankią aplinką elgesio ar (ir) emocijų sunkumų turintiems vaikams, būtina užtikrinti papildomą kvalifikuotų specialistų pagalbą. Organizuojant mokinių ugdymą pamokoje ir kitose veiklose turėtų dalyvauti ne mažiau nei du mokytojai, švietimo pagalbos specialistai.

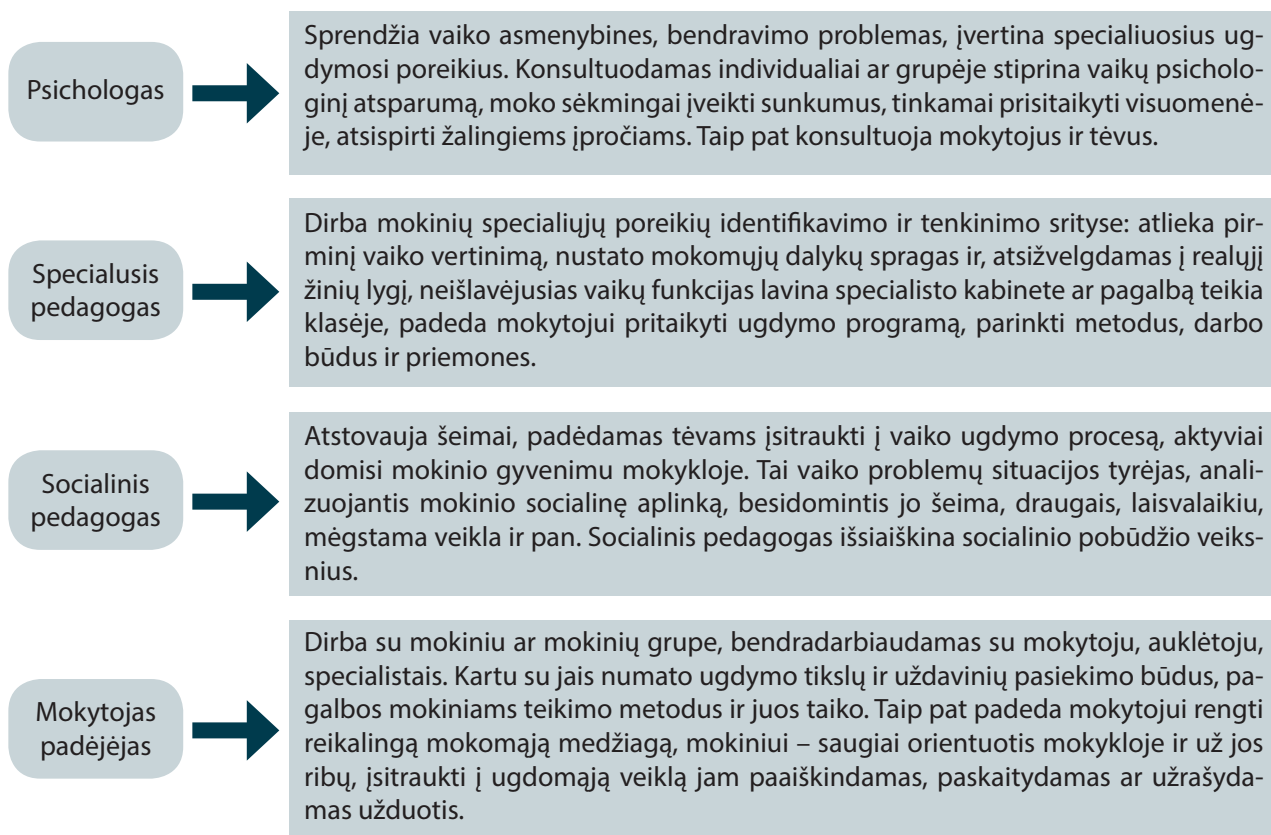
Mokyklos, atsižvelgdamos į mokinių specialiuosius ugdymosi poreikius, aprūpina mokinius specialiosiomis mokymo priemonėmis ir ugdymui skirtomis

techninėmis priemonėmis, užtikrina ugdymąsi pritaikytoje ugdymosi aplinkoje, reikiamos švietimo pagalbos teikimą. Atsižvelgiant į nustatytus mokinio specialiuosius ugdymosi poreikius, mokinio, tėvų (globėjų, rūpintojų) pageidavimus ir vadovaujantis pedagoginės psichologinės tarnybos (PPT) arba švietimo pagalbos tarnybos išvadomis ir rekomendacijomis, gali būti pritaikomos ugdymo programos. Specialųjį ugdymąsi ir (ar) švietimo pagalbą skiria pedagoginė psichologinė tarnyba (specialųjį ugdymąsi ir (ar) švietimo pagalbą) ir mokyklos vadovas (švietimo pagalbą).

Pagalbos teikimas. Šiuo metu Lietuvoje įgyvendinamas pedagoginės psichologinės pagalbos teikimo modelis yra trijų lygmenų: pirmas lygmuo – švietimo

įstaigų vaiko gerovės komisija; antras lygmuo – pedagoginė psichologinė tarnyba; trečias lygmuo – Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. Visais lygmenimis siekiama šių tikslų: užtikrinti, kad laiku būtų nustatytas pagalbos poreikis vaikui, laiduoti, kad pagalba būtų prieinama ir kokybiška, padėti vaikui pasiekti jo galias atitinkančius ugdymosi tikslus.

Bendrojo ugdymo mokykloje teikiama pagalba elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turintiems vaikams atitinka pirmojo lygmens pagalbą, už kurią atsakinga mokykloje veikianti vaiko gerovės komisija. Mokykloje pagalbą elgesio ar (ir) emocijų problemų turintiems vaikams teikia ir kiti švietimo pagalbos specialistai:

Vis dėlto tyrimai rodo, kad dabartinėje Lietuvos švietimo sistemoje dar stokojama tinkamų, lygiateisį ir įtraukų ugdymą užtikrinančių sąlygų, o pagalbos teikimas yra per silpnas: faktiškai trūksta švietimo pagalbos specialistų, stinga tarpinstitucinio bendra-

darbiavimo, tėvams (globėjams, rūpintojams) dažnai trūksta informacijos, kaip spręsti susidariusias problemas, kokios yra specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimo galimybės, kur kreiptis dėl galimos pagalbos.

Kokios elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turinčių vaikų ugdymo patirtys Lietuvoje ir užsienyje?

Švietimo valdymo informacinės sistemos (ŠVIS) duomenimis, 2016–2017 m. m. Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose mokėsi 480 elgesio ar (ir) emo-

cijų sutrikimų turinčių mokinių (žr. 1 lentelę). Dauguma šių sutrikimų turinčių vaikų ugdomi bendrosiose mokyklose kartu su įprastos raidos bendraamžiais. Tik nedidelė jų dalis (14 mokinių, t. y. apie 3 proc.) mokėsi specialiosiose mokyklose. Nors apskritai vaikų, kuriems nustatyta elgesio ir emocijų sutrikimų, lyginant su dvejais pastaraisiais metais mažėja, tačiau vaikų, turinčių nerimo spektro sutrikimų, daugėja.

Didžiausią grupę sudaro mokiniai, turintys dėmesio sutrikimų. Tiek nerimas, tiek dėmesio sukaupimo sunkumai sutrikdo vaikų raidą, trukdo jų socializacijai ir mokymuisi, vėliau padidėja depresijų ir priklausomybių rizikos. Todėl šių sutrikimų turinčių vaikų skaičiaus augimas yra rimtas signalas visuomenei.

Siekiant sudaryti kuo palankesnes sąlygas elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turinčių vaikų ugdymui, šalyje pradėta teikti įvairesnių paslaugų. 2013–2014 m. m. naudojant ES fondų lėšas Panevė-

žio, Švėkšnos, Gelgaudiškio ir Plungės specialiosiose mokyklose įsteigti metodiniai centrai, kuriuose sudaromos palankios sąlygos ugdyti elgesio ar (ir) emocijų problemų turinčius mokinius ir teikti jiems būtiną pagalbą. Inicijuojama savivaldybėse steigti specialiosios paskirties klases (grupes) bendrojo ugdymo mokyklose. Užtikrinant kokybiškų paslaugų įvairovę ir jų prieinamumą šiose įstaigose, reikia ne tik lėšų, bet ir ryžtingų vietos politikų sprendimų.

1 lentelė. Elgesio ir emocijų sutrikimų turintys mokiniai bendrojo ugdymo mokyklose

	Iš viso	Aktyvumo ir dėmesio			Emocijų		Elgesio	
		Aktyvumo ir dėmesio sutrikimai	Dėmesio sutrikimai	Aktyvumo sutrikimas	Nerimo spektro	Nuotai- kos spektro	Elgesio (asocialus elgesys)	Prieštarau- jančio neklusnumo sutrikimas
2013–2014	502	139	197	26	64	31	26	20
2014–2015	554	149	170	21	67	24	110	18
2015–2016	497	143	173	18	77	26	42	20
2016–2017	480	131	183	20	75	17	35	19

Duomenų šaltinis: ŠV/S

Gelgaudiškio „Šaltinio“ specialiojo ugdymo centre pagal individualizuotas programas ugdomi elgesio ir emocijų sutrikimų, aktyvumo ir dėmesio sutrikimų turintys vaikai, konsultuojami kitų įstaigų mokytojai, specialistai ir tėvai. Centre konsultuojami mokiniai iš visos Lietuvos, kuriems PPT yra diagnozuotas elgesio ir (ar) emocijų sutrikimas, ir teikiama visų reikalingų specialistų pagalba. Specialistai išbando įvairius ugdymo(si), motyvavimo ir pozityvaus elgesio skatinimo metodus, ieškodami paveikiausių. Konsultuojamas mokinyi įtraukiamas į Centre veikiančią pozityvaus elgesio skatinimo programą „Skėtis“. Centro specialistai padeda tėvams ar vaiko atstovams suprasti elgesio ir (ar) emocijų sutrikimų turinčio vaiko socialinius, bendravimo ir kitus poreikius, jų tenkinimo svarbą.

„Diemedžio“ ugdymo centras – pagrindinės mokyklos tipo specialiojo ugdymo centras elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems mokiniams (buvęs Švėkšnos specialiojo ugdymo centras). 2015–2016 mokslo metus centre pradėjo 14 berniukų. Centre taikomi įvairūs pagalbos organizavimo modeliai: keičiama aplinka, numatomos laisvalaikio veiklos, rūpinamasi mokinių užimtumu; modeliuojamas teigiamas elgesys; taikomas kognityvinio elgesio modelis; taikomos įvairios terapijos ir medikamentinis gydymas. Įvairūs šaltiniai teigia, kad veiksmingiausia yra įvairių modelių derinimo sistema, kuri padeda pasiekti geresnius rezultatus, nei taikant vieną metodiką.

2016 m. atidarytas naujas **Kauno statybos ir paslaugų mokymo centro Žeimenos skyrius**, skirtas didelių ir labai didelių elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams. Centras įvairiomis formomis (nuotoliniu ir (ar) mobilių paslaugų teikimo būdu, konsultacijų forma) teikia metodinę konsultacinę pagalbą visos Lietuvos vaikams, jų tėvams, juos ugdančioms mokykloms.

Nors specializuotose ugdymo įstaigose sukurtos sąlygos, atliepančios problemų turinčių vaikų ugdymosi poreikius, jose yra pritaikyta aplinka ir dirba reikiami specialistai, tačiau šiuolaikiniame įtraukiojo ugdymo kontekste šios įstaigos gali atrodyti kaip segregacinės, įvairių poreikių mokinių atskirtį ne mažinančios, bet didinančios įstaigos. Kita vertus, šalies mokslininkų tyrimų duomenimis, bendrojo ugdymo mokyklos dar nėra pakankamai pasirengusios priimti įvairių poreikių vaikus į savo aplinką.

Mokslininkų, įvairių organizacijų tyrimuose apie vaikų, turinčių elgesio ar (ir) emocijų problemų, atskleidžia įvairūs mokytojų požiūriai ir nuostatos į šiuos vaikus, jų ugdymą, skiriasi ir mokytojų veiklos strategijos, lūkesčiai, taip pat pačių mokinių nuostatos, esamos situacijos vertinimas ir poreikiai. Tyrimai Lietuvoje rodo, kad beveik pusei pedagogų būdingos neigiamos nuostatos vaikų, turinčių elgesio ar (ir) emocijų sutrikimų ar sunkumų, integravimo atžvilgiu.

Tyrimų išvados

Pedagogų nuostatos apie mokinius, turinčius elgesio ar (ir) emocijų sutrikimų, kontroversiškos. A. Ališausko ir G. Šimkienės tyrimas (2013) parodė, kad pedagogų išskirtos sunkumų sritys, dėl kurių kyla problemų ugdant vaikus, turinčius elgesio ar (ir) emocijų sutrikimų, tiesiogiai siejasi su šių vaikų bruožais (dėmesio ir aktyvumo sunkumai; netinkamo elgesio problemos; vaikų emociniai sunkumai), kurie, pedagogų nuomone, ir yra problema. Vadinausi, jiems problema – pats vaikas, bet ne šių vaikų ir kitų ugdymo dalyvių (bendraklasių, pedagogų, tėvų ir kt.) santykiai ir sąveikos. Kitas tyrimas (A. Ališauskas ir kt., 2010) atskleidė, kad daugumos pedagogų nuomone, vaikai, turintys elgesio ar (ir) emocijų sutrikimų, turėtų būti ugdomi atskirose arba pusiau atskirose aplinkose. Taip pat pedagogai pabrėžia specialistų pagalbos reikšmę ir poreikį tą pagalbą stiprinti.

Tyrėjai pažymi, kad pedagogai atsakomybę ir darbą su mokiniais, turinčiais elgesio ar (ir) emocijų sutrikimų, linkę nukreipti specialistams ir tėvams, akcentuodami specialiosios, socialinės ir ypač psichologinės pagalbos svarbą ir jos poreikį. Pedagogai nepa-

kytojo darbo, nuo programų ir metodų pritaikymo, specialistų pagalbos. Nepaisant sunkumų Europos šalių tyrimų rezultatai liudija, kad įtraukusis ugdymas yra reali praktika, o ekspertai nurodo, kad įtraukusis ugdymas yra veiksmingas, kai taikomi:

kankamai vertina ir pabrėžia savo vaidmenį, ugdant šių sutrikimų turinčius mokinius, dalis pedagogų dėl mokiniui kylančių mokymosi, elgesio, bendravimo sunkumų kaltina mokinį, jo tėvus, specialistus, siūlo šiuos mokinius ugdyti namuose ar specialiosiose mokyklose. Tai rodo, kad pedagogams trūksta motyvacijos, žinių ir gebėjimų veiksmingai organizuoti šių vaikų ugdymą, kurti teigiamą ugdymo(si) ir bendravimo aplinką. Tik trečdalis pedagogų vaiko pažinimą ir ugdymo individualizavimą bei komandinio darbo stiprinimą sieja su tiesioginiu asmeniniu indėliu ir atsakomybe.

Nagrinėjant apklausos (R. Adomaitytė, 2011) rezultatus, kokių pasiūlymų dėl emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių ugdymo turi pedagogai, paaiškėjo, kad pedagogai, neskirdami prioriteto nė vienai sričiai, nurodė, kad veiksmingesnis šių mokinių ugdymas būtų, jei: aktyviau bendradarbiautų tėvai ir mokytojai; su šiais mokiniais būtų nuoširdžiai bendraujama, būtų užmezgamas emocinis ryšys; būtų pakoreguoti įstatymai, reglamentuojantys šių mokinių ugdymą; mokytojams netrūktų informacijos, kaip ugdyti šiuos mokinius; mokytojai turėtų padėjėjus.

Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro užsakytame tyrime (2016) apie mokinių ugdymą specialiojo ugdymo įstaigose respondentai įtraukiojo ugdymo plėtros kliūtims dažniausiai nurodė ne su vaiku, bet su aplinka ir jos pritaikymu bendrosiose mokyklose susijusias kliūtis: nepritaikyta fizinė aplinka; emocinis nesaugumas ir patyčios; saviraiškos galimybių stoka; menkas finansavimas, lemiantis materialinių ir žmogiškųjų išteklių, reikalingų pagalbai užtikrinti, stoka; neigiamos mokyklų bendruomenių nuostatos į specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius mokinius; pedagogų nerimas, baimės ir kompetencijų stoka; neužtikrinama mokyklų atskaitomybė dėl tinkamo specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimui skirtų lėšų naudojimo. Kai kurie respondentai teigė, kad specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai neturi galimybių ugdytis bendrosios paskirties įstaigose dėl gebėjimų stokos. Mokinių ir tėvų nuomone, didžiausia įtraukiojo ugdymo kliūtis – emocinis nesaugumas, patyčios ir pagalbos stoka bendrosiose mokyklose.

kytojo darbo, nuo programų ir metodų pritaikymo, specialistų pagalbos. Nepaisant sunkumų Europos šalių tyrimų rezultatai liudija, kad įtraukusis ugdymas yra reali praktika, o ekspertai nurodo, kad įtraukusis ugdymas yra veiksmingas, kai taikomi:

- kooperuotas ir komandinis mokymas;
- individualizavimas;
- problemų sprendimas bendradarbiaujant;
- mokymo diferencijavimas;
- šeimos įtraukimas.

Pavyzdžiui, **Jungtinėje Karalystėje** ugdant mokinius, turinčius elgesio, emocijų ir socialinės raidos sunkumų, laikomasi tokių nuostatų modelių: elgesio modelio (taikomos bausmės ir skatinimas); kognityvinio elgesio modelio (skatinamas mokinių gebėjimas suprasti ir apmąstyti savo elgesį); sisteminio ekologinio modelio (orientuojamasi į aplinką, kontekstą, taip pat į elgesio pokytį, keičiant sąlygas, aplinką); medicininio modelio (biologinei ir psichologinei būklei valdyti reikalingas medicininis gydymas). Pabrėžiama bendradarbiavimo su tėvais svarba, pozityvi mokyklos aplinka, priimanti kultūra ir atmosfera, teigiamos mokytojų nuostatos.

Olandijoje, jei mokiniai ugdomi bendrojo ugdymo mokykloje, jiems pagalbą teikia specialistai iš specialiųjų mokyklų. Mokyklose mokiniams pagalbą teikia specialieji pedagogai, mokytojo padėjėjai arba kreipiamasi į tarnybas už mokyklos ribų. Mokytojams pagalbą dažniausiai teikia specialiojo ugdymo koordinatorius.

Danijoje veikia specializuotos projektinės mokyklos (pavyzdžiui, *Joint Actions*, *Miško mokykla*). Mokyklose taikomi inovaciniai ugdymo modeliai probleminio mokinių elgesio apraiškų atvejais. Ekspertų nuomone, norint keisti vaiko elgesį, turi būti keičiama visa ugdymo sistema. Vaiko elgesys gali pasikeisti tik tada, kai visi ugdymo proceso dalyviai dirba kartu su vaiku, į procesą įtraukiami ir tėvai.

Parengta pagal *Specialiųjų ugdymo(si) poreikių tenkinimas: Lietuvos patirtis užsienio šalių kontekste, 2011*

Kokie laukia uždaviniai ir galimybės?

Nors dauguma elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turinčių mokinių mokosi bendrojo ugdymo mokyklose kartu su bendraamžiais, tačiau, mokslininkų nuomone, jų ugdymo situacija vertinama prastai – esama mokyklos struktūra nelanksti šių mokinių atžvilgiu, jie negali normaliai adaptuotis bendraamžių draugijoje. Tyrimai rodo, kad specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimo lygis bendrojo ugdymo mokyklose yra nepakankamas. Šią vaikų grupę ir jų poreikius pedagogai pažįsta ir supranta skirtingai, kol kas šiems vaikams nėra sukurta nuoseklios pagalbos sistemos. Ypač menka psichologinė pagalba, daugelyje mokyklų ji neteikiama, o elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turintiems mokiniams psichologo pagalba ypač reikalinga.

Mokslininkai, remdamiesi tyrimais (A. Ališauskas, 2010), rekomenduoja, kad norint pasiekti geresnius ugdymo(si) rezultatus reikia visų pirma koreguoti įstatymus, padidinti mokyklų finansavimą, išleisti daugiau metodinės literatūros pedagogams apie darbą su emocijų ar (ir) elgesio sunkumų arba sutrikimų turinčiais mokiniais, mokytojams aktyviau bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis, tėvais ir pačiais emocijų ar (ir) elgesio sutrikimų arba sunkumų turinčiais mokiniais.

2017 m. įsigaliojo kai kurių *Švietimo įstatymo* straipsnių pataisos ir papildymai, reglamentuojantys koordinuotai teikiamą švietimo pagalbą, socialinės ir sveikatos priežiūros paslaugas vaikams ir asmenims iki 21 metų, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių ir ugdomiems (mokomiems) pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio, bendrojo ugdymo, pirminio profesinio mokymo programas, ir jų tėvams (globėjams, rūpintojams). Be to, *Švietimo įstatymo* pataisose nustatyta, kad ne rečiau kaip kartą per ketverius metus pedagoginiai darbuotojai privalo tobulinti kvalifikaci-

ją mokinių socialinių ir emocijų kompetencijų ugdymo srityje. Šios pataisos atveria galimybes teikti ne tik visapusišką koordinuotą pagalbą šeimai ir vaikui, bet ir mokytojų kokybiškesniam darbui ugdymo procese.

Patvirtinus minėtą dokumentą, įtraukiojo ugdymo ir koordinuotai teikiamos pagalbos vaikui, turinčiam elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų, ir jo šeimai teikimas turėtų būti įgyvendinamas įvairiais lygmenimis, atsižvelgiant į vaiko amžių, jo sunkumų ar sutrikimo lygį ir reikiamos pagalbos pobūdį.

Ankstyvoji prevencija ir intervencija nuo gimimo iki ugdymo įstaigos lankymo pradžios: ankstyvas vaiko raidos sutrikimų nustatymas; ankstyvosios kompleksinės pagalbos vaikams, turintiems raidos sutrikimų, ir jų tėvams (globėjams) teikimas; tarpinstitucinis bendradarbiavimas; tėvų įtraukimas.

Ugdymo įstaigos veikla: diegiama pozityvaus elgesio palaikymo sistema; pozityvus mokyklos bendruomenės narių požiūris į įvairių ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdymąsi kartu su bendraamžiais; profesinė pagalba mokytojams; tinkamos ugdymo aplinkos užtikrinimas; vaiko gerovės komisijos veikla.

Savivaldybės lygmeniu: švietimo prieinamumo ir jo nuoseklumo, tęstinumo ir perspektyvos visose ugdymo pakopose užtikrinimas savivaldybėje gyvenantiems elgesio ar (ir) emocijų sutrikimų turintiems vaikams; tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriaus veikla; bent vieno specialisto kiekvienoje pedagoginėje psichologinėje arba švietimo pagalbos tarnyboje specializacija emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų gebėjimų vertinimo ir pagalbos jiems ir jų šeimoms srityje; mobilių komandų paslaugos; socialinės paslaugos šeimoms; dienos centrų paslaugos.

Nacionaliniu lygmeniu: tinkamos įstatyminės bazės sukūrimas; reikiamo finansavimo užtikrinimas; ekspertinės, konsultacinės, metodinės pagalbos ir paslaugų užtikrinimas; mokytojų ir pagalbos specialistų rengimas ir kvalifikacijos tobulinimas.

Politinė valia ir visų socialinių partnerių ryžtas reikalingi tam, kad įvyktų esminiai sisteminiai pokyčiai. Būtina susieti viziją, žinias, gebėjimus ir teisinę bazę, jei norima bendroje švietimo sistemoje įtvirtinti kokybišką ir teisingą įtraukįjį ugdymą. Visa visuomenė turi įsitraukti į pokyčių procesą ir dalyvauti šiame proveržyje.

Siekiant pokyčių ir pažangos švietime bei specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų ugdyme būtina, kad:

- švietimo sistema būtų lanksti, o įvairovė būtų suvokiama kaip vertybė;
- itin daug dėmesio būtų skiriama visų ugdymo lygmenų mokytojų parengimui (rengimui ir kvalifikacijos tobulinimui);

- mokytojams ir mokykloms teikiama reikiama pagalba;
- sukurta darni mokymosi aplinka, o visi kliuviniai (pavyzdžiui, nepakankamas fizinės aplinkos prieinamumas, netinkamos mokymosi programos, įrangos ir techninių pagalbos priemonių stoka, nepakankamos galimybės dalyvauti socialiniame gyvenime, bendrauti) būtų pašalinti;
- tėvai, pedagogai, specialistai ir savanoriai bendradarbiautų;
- būtų dirbama komandos principu, mokyklose būtų sudarytos sąlygos lyderystei.

Šaltiniai

1. Adomaitytė R. Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių ugdymo pradinėje mokykloje ypatumai. Baigiamasis bakalauro darbas, 2011.
2. Ališauskas A., Ališauskienė S., Gerulaitis D., Melienė R., Miltenienė L. Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo(si) formų įvairovės tyrimas. Šiaulių universitetas, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras, 2010.
3. Ališauskas A. ir kt. Specialiųjų ugdymo(si) poreikių tenkinimas: Lietuvos patirtis užsienio šalių kontekste. Šiauliai, 2011.
4. Ališauskas A., Šimkienė G. Mokytojų patirtys, ugdant mokinius, turinčius elgesio ir (ar) emocijų problemų. Specialusis ugdymas, 2013, 1 (28).
5. EuroNews on Special Needs Education 20. European Agency for Development in Special needs Education, 2010.
6. Galkienė A. Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2005.
7. Hallahan D. P., Kauffman J. M. Ypatingieji mokiniai. Vilnius: Alma litera, 2003.
8. Inkluzinis ugdymas ir komandinė pagalba mokiniui. Metodinės rekomendacijos mokytojams, švietimo pagalbos teikėjams. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras, 2011.
9. Kasparavičienė A. „Diemedžio“ ugdymo centro veikla ir pagalbos teikimo galimybės. SPPC, 2016-10-27.
10. Kasperavičienė D. Intelektu bei elgesio ir / ar emocijų sutrikimų turinčių mokinių ugdymas bei teikiamos pagalbos jiems ir su jais susijusiems asmenims Gelgaudiškio „Šaltinio“ specialiojo ugdymo centre. SPPC, 2016-10-27.
11. Mokomės kartu. Metodinės rekomendacijos mokytojams ir švietimo pagalbos teikėjams. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras, 2011.
12. Ugdymo ir švietimo pagalbos kokybės specialiosiose mokyklose ir specialiojo ugdymo centruose tyrimas. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras, 2016.
13. Žukauskaitė-Kasparienė Ž. Specialiosios paskirties įstaigos įtraukiojo švietimo kontekste. Metodinė diena specialiųjų mokyklų vadovams, SPPC, 2016-10-27.

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių švietimo padalinių specialistams, mokyklos bendruomenei ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Leidiniai skelbiami internete adresais: <http://www.smm.lt/web/lt/teisesaktai/tyrimai-ir-analizes/svietimo-problemos-analizes/2012-metu>; <http://www.sac.smm.lt/index.php?id=36>.

Pasiūlymus, pastabas, komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų skyriaus vedėjui Ričardui Ališauskui (ricardas.alisauskas@smm.lt). Autorius, norinčius publikuoti savo parengtas analizes, prašome kreiptis į Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų skyriaus vyriausiąją specialistę Jūratę Vosilytę-Abromaitienę (jurate.vosilyte-abromaitiene@smm.lt, tel. (8 5) 219 1121).

Analizę parengė Erika Bielskytė-Simanavičienė ir Laima Paurienė, Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros Švietimo politikos analizės skyriaus metodininkės.

Konsultavo Sigita Kemerienė, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro Psichologijos skyriaus vadovė.

Elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turintys vaikai: ugdymo ir pagalbos teikimo specifika

Redaktorė Nijolė Šorienė
Maketavo Valdas Daraškevičius

2017-12-08

Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, 03163 Vilnius